

geduurd de stad in te nemen. 'Verschil in taal werkte dan ook altijd scheidend' zegt Op 't Hof naar aanleiding van de stichting van afzonderlijke Vlaamse en Waalse vluchtelingengemeenten in Frankenland, de taal bepaalde de nationaliteit (19). Altijd lijkt mij hier misplaatst. Anders dan Geyl en andere Groot-Nederlanders dachten, speelde het taalverschil ten tijde van de Opstand slechts een ondergeschikte rol in het proces van de natievorming. Zestiende-eeuwers als Michel de l'Hôpital en Justus Lipsius merkten op dat niet taalverschil, maar religieverschil en verschil in wetgeving scheidend werkten. In zijn zeer verhelderende artikel ' Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef' schreef Huizinga dat het taalverschil destijds geen grens vormde, sterker nog, dat er voor de Franstaligen en hun geschiedschrijvers in de Bourgondische landen geen taalkwestie bestond. Zich aansluitend bij Ernest Renan, betoogde Boogman dat in het proces van natievorming het besef (of de fictie) van deel te hebben aan een historische lotgemeenschap tenslotte vrijwel steeds de doorslag heeft gegeven¹.

Zoals ik hiervoor al opmerkte, heeft Op 't Hof veel werk verzet en bestaat er geen twijfel over, dat zijn studie het onderzoek van de Nadere Reformatie diensten zal bewijzen, maar als betoog vind ik zijn dissertatie mislukt. Het is me een raadsel waarom niemand de auteur op het idee heeft gebracht dit onleesbare, lijvige rapport te splitsen in een bibliografisch deel en een monografie gewijd aan de problematiek van het onderwerp. De dorre verslaggeving van het onderzoek die de schrijver nu rond de catalogus van geschriften groepeerde, verdient mijns inziens de naam geschiedschrijving niet. Het is een schrale troost dat de publikatie niet tot een promotie in de letteren heeft geleid.

G. Groenhuis

1 Vgl. G. Groenhuis, *De predikanten* (Groningen, 1977) 21; J. Huizinga, 'Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef', in: *Idem, Verzamelde Werken* (Haarlem, 1948) II, 144 en J. C. Boogman, 'Kanttekeningen bij de geschiedenis van het nationalisme in Europa', in: *Idem, Van spel en spelers. Verspreide opstellen* ('s-Gravenhage, 1982) 20-21.

E. G. E. van der Wall, *De mystieke chiliast Petrus Serrarius (1600-1669) en zijn wereld* (Dissertatie Leiden; S. 1.: E. G. E. van der Wall, 1987, x + 825 blz., ISBN 90 9001 556 6).

Alledaags was hij bepaald niet, de in Londen geboren Hugenoote Pierre Serrurier (1600-1669). In Keulen werd hij, al vroeg in zijn loopbaan als Waals predikant, wegens onrechtzinnigheid afgezet. Dankzij een wereldlijk fortuin en een baan als corrector kon hij zich daarna in Amsterdam aan zijn inderdaad heterodoxe lievelingsdenkbeelden wijden. Serrarius ontwikkelde zich tot een produktief auteur en vertaler, die een mystiek spiritualisme verbond met een op de joodse kabbala geënt chiliasme.

In de Republiek bestond geen brede chiliastische beweging, maar er waren wel individuen die zich tot dergelijke denkbeelden aangetrokken voelden. Ze waren meestal uit het buitenland afkomstig en functioneerden in een internationaal netwerk. Serrarius, met zijn brede talenkennis, past geheel in dit beeld.

Van der Wall typeert Serrarius als iemand die ervan overtuigd was dat jodendom en christendom elkaar moeten aanvullen. Dit toen hoogst ongewone philojudaïsme, dat aan zijn chiliasme ten grondslag lag, en een mystiek spiritualisme waren de grondpijlers van zijn denken. Aldus ontwikkelde hij uit vele verschillende tradities een nieuwe synthese, die vooruitwees naar het in zichzelf gekeerde millenarisme van de late zeventiende eeuw en naar Duitse piëtistische

stromingen in de achttiende eeuw, met name ook naar de bekende historicus Gottfried Arnold.

De geheel eigen positie van Serrarius komt behalve in zijn eigen oeuvre goed tot uiting in zijn vele vriendschappen, contacten en polemieken. Terecht besteedt Van der Wall hieraan grote aandacht. Serrarius was opgenomen in de kring van de in Engeland woonachtige mysticus Samuel Hartlib. Via de Rijnsburger collegianten kwam hij in aanraking met Menasseh ben Israel, Comenius, Spinoza en anderen. Met Quakers en Seekers had hij een al of niet bewuste affiniteit. Polemieken voerde Serrarius met zulke uiteenlopende tegenstanders als Amyraut, de anti-chiliasit Maresius, de vroege cartesiaan Lodewijk Meyer en de al te mystieke Antoinette Bourignon.

Veel praktische consequenties hadden de denkbeelden van Serrarius niet. In tegenstelling tot de Engelse revolutionaire chiliasisten zette hij zijn kritiek op de maatschappij niet in daden om. Als mysticus zocht Serrarius zijn heil niet in instellingen, maar zag hij uit naar de komst van Christus. Tegenover de joden was zijn houding feitelijk tweeslachtig. Aan de ene kant was hij ervan overtuigd dat hun bekering en terugkeer naar Palestina de voorwaarde voor het begin van het duizendjarig rijk zou zijn. Aan de andere kant vond hij, hoewel hij zich uiteraard uitsprak tegen jodenvervolgning, dat de joden als verantwoordelijken straf dragen voor de verwerping van Jezus. De enige historische gebeurtenis die Serrarius werkelijk beroerde was dan ook de schokkende en korte loopbaan van Sabbetai Sevi, die zich in 1665 in Noord-Afrika opwierp als messias. De geestdrift voor deze figuur had Serrarius overigens gemeen met niemand minder dan Mozes Curiel.

Van der Wall doet in erudiete en genuanceerde betogen recht aan de persoon en de geesteshouding van Serrarius. Met veel zorg en grote kennis van de bronnen is het internationale netwerk gereconstrueerd, waarin hij opereerde. Maar of deze éne chiliasit, hoezeer kenmerkend voor de Republiek, werkelijk ruim achthonderd bladzijden en zoveel acribie waard is, waag ik uit zuiver historisch oogpunt te betwijfelen. In theologisch opzicht is zijn synthese zeker interessant, omdat Serrarius de joden een doorslaggevende rol toekent in de eindtijd. Hier blijkt het best dat hij niet toevallig in Nederland heeft gewoond en gewerkt.

J. Roelevink

J. G. Taylor, *Smeltkroes Batavia. Europeanen en Euraziaten in de Nederlandse vestigingen in Azië* (Oorspronkelijk *The Social World of Batavia*, vertaald door E. Henssen, e. a.; Groningen: Wolters-Noordhoff, 1988, 256 blz., f49,50, ISBN 90 01 85200 9).

Deze oorspronkelijk Amerikaanse Ph. D.-thesis behandelt het ontstaan van de koloniale samenleving in het zeventiende- en achttiende-eeuwse Batavia en de verdere ontwikkeling en uiteindelijke ondergang van de mestiezencultuur in Nederlands-Indië gedurende de negentiende en twintigste eeuw. Taylor ziet de koloniale samenleving als een autonome eenheid tussen de islamitische Indonesische wereld en de Europese samenleving. In Batavia en mutatis mutandis op andere Nederlandse vestigingen, ontwikkelde zich uit de wisselwerking tussen Aziaten en Europeanen een eigen aparte cultuur. Zij koos familierelaties en in het bijzonder de rol van vrouwen binnen deze samenleving als uitgangspunt voor haar studie. Op basis van gepubliceerde bronnen acht zij bewezen dat zich in Indië een clan-systeem ontwikkelde waarbinnen afstamming kan worden getraceerd langs de vrouwelijke lijn. Deze vrouwen waren veelal geboren in Azië uit Europese en deels Aziatische voorouders. Nieuwelingen kregen tot